

Konstytucja 3 Maja, 1791

USTAWA RZADOWA

Preambuła

W imię Boga, w Trójcy Świętej jedynego. Stanisław August z Bożej łaski i woli Narodu Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Łódzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czernichowski, wraz ze Stanami Skonfederowanymi, w liczbie podwójnej naród polski reprezentującymi.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hanbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drogę nad życie, nad szczęśliwość osobistą, egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namietności sprawować mogą dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia Ojczyzny naszej i jej granic z największą stałością ducha, niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przepisany, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmów teraźniejszych we wszystkim stosować się mają.

I. Religia panująca

Religia narodowa panująca jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami; przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karą apostazji. Ze zaś ta sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządowa winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych warujemy.

II. Szlachta ziemianie

Szanując pamięć przodków naszych jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszystkie swobody, wolności, prerogatywy pierwszeństwa w życiu prywatnym i publicznym najuroczystej zapewniamy, szczególnie zaś prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagielly i Witolda brata jego, Wielkiego księcia litewskiego, nie mniej od Władysława i Kazimierza Jagiellonczyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta Pierwszego braci, od Zygmunta Augusta, ostatniego z linii jagiellonckiej, sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy, zapewniamy i za niewzruszone uznajemy.

Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa gdziekolwiek używanym przyznajemy. Wszystkie szlachcie równymi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług Ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących.

Nad wszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej tak, jak od wieków każdemu służyły, świątobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy; zarezekując najuroczystej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek żadnej odmiany lub ekscypcji w prawie niedopuszczymy, owszem najwyższa władza krajowa i rząd przez nią ustanowiony, żadnych pretensyj pod pretekstem iurium regalium i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich bądź w części, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dlatego bezpieczeństwo osobiste i wszelka własność, komukolwiek z prawa przynależna, jako prawdziwy społeczności węzeł, jako źrenice wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy.

Szlachcie za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucji uznajemy. Każdego szlachcica cności, obywatelstwu i honorowi jej świętość do szanowania, jej trwałość do strzeżenia poręczamy jako jedyną twierdzę Ojczyzny i swobód naszych.

III. Miasta i mieszczaństwo

Prawo na teraźniejszym Sejmie zapadłe pod tytułem: Miasta Nasze Królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej konstytucji deklarujemy, jako prawo wolnej szlachty polskiej, dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej Ojczyzny nowa, prawdziwa i skuteczna dająca siłę.

IV. Chłopi włościanie

Lud rolniczy, z pod którego reki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszy w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejsza kraju siła, tak przez sprawiedliwość, ludzką i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze zrozumiany, pod opiekę prawa i rządu krajowego przyjmujemy, stanowiąc: iż odtąd jakiegokolwiek swobody, nadania, lub umowy dziedzicze z włościanami dobr swoich autentycznie ułożyli, czyli by te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkancom zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek, podług rzetelnego znaczenia warunków i opisu zawartego w takich nadaniach i umowach, pod opiekę rządu krajowego podpadający. Układy takowe i wynikające z nich obowiązki, przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nie tylko jego samego, ale i następców jego, lub prawa nabywców tak wiążą, iż ich nigdy samowolnie odmienić nie będą mogli. Nawzajem włościanie jakiegokolwiek bądź majątki od dobrowolnych umów, przyjętych nadan i z nimi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte ściśle ich obowiązywać będą. Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich korzyściach od włościan im należących, a chcąc jak najskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi tak nowo przybywających, jako i tych, którzy by, pierwsi z kraju oddaliwszy się, teraz do Ojczyzny powrócić chcieli, tak dalece, iż każdy człowiek do państwa Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie noga na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego jak i gdzie chce, wolnym jest czynić umowy na osiadłość, robocizne lub czynsze, jak i dopóki się umowi, wolnym jest osiedlać w mieście lub na wsiach, wolnym jest mieszkać w Polsce, lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadość obowiązkowi, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V. Rząd, czyli oznaczenie władz publicznych

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państwa, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rządu państwa polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży, i władza sadowicza w jurysdykcjach, na ten koniec ustanowionych, lub ustanowić się mających.

VI. Sejm, czyli władza wykonawcza

Sejm czyli Stany zgromadzone na dwie Izby dzielić się będą: na Izbę Poselską i na Izbę Senatorską pod prezydencją Króla.

Izba Poselska, jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego, będzie świątynią prawodawstwa. Przeto w Izbie Poselskiej najpierw decydowane będą wszystkie projekta.

1. Co do praw ogólnych, to jest: konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materjach propozycje od tronu województwom, ziemiom i powiatom do roztrząszenia podane, a przez instrukcje do Izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mają.

2. Co do uchwał sejmowych, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacji i innych nagród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych ordynaryjnych i ekstraordinaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacji traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów, do praw narodów ściągających się, kwitowania magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materjach propozycje od tronu, prosto do Izby Poselskiej przychodzące mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą.

Izby Senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów, pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać wotum swoje, drugi raz paritatem rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swego do tejże Izby, obowiązkiem jest:

1. Każde prawo, które po przejściu formalnym w Izbie Poselskiej do Senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjęcie lub wstrzymanie do dalszej narodu deliberacji opisana w prawie większości głosów; przyjęcie moc i świętość prawa nadawca będzie; wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmiku, na którym gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszona od Senatu przyjęciem być musi.

2. Każda uchwała sejmowa w materjach wyżej wyliczonych, która Izba Poselska Senatowi przysłać natychmiast powinna, wraz z tą Izba poselska większością głosów decydować, a złączona z obydwoh większością, podług prawa opisana, będzie wyrokiem i wolą Stanów.

Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w Straży, bądź w komisji, wotum decyzywum w sejmie nie będą mieli, i tylko zasiadać w ten czas w Senacie mają dla dania eksplicacji na zadanie Sejmu.

Sejm zawsze gotowym będzie. Prawodawczy i ordynaryjny rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materii, do której zwołany

bedzie lub o potrzebie po czasie zwolania przypadłej. Prawo zadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione było, znoszone być nie może. Komplet Sejmu składac się będzie z liczby osób, niższym prawem opisanej, tak w Izbie poselskiej, jako i w Izbie Senatorskiej.

Prawo o sejmikach, na terazniejszym Sejmie ustnowione, jako najistotniejsza zasadzie wolności obywatelskiej, uroczyście zabezpieczamy.

Jako zaś prawodawstwo sprawowane być nie może przez wszystkich i naród wyrecza się w tej mierze przez reprezentantów czyli posłów swoich dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż posłowie na sejmikach obrani w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach podług niniejszej konstytucji, uważani być mają jako reprezentanci całego narodu, będąc składem ufności powszechnej.

Wszystko i wszędzie większością głosów udecydowane być powinno. Przeto liberum veto, konfederacje wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.

Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej, uznając potrzebę wydoskonalenia onej, po doświadczeniu jej skutków co do pomysłowości publicznej, porę i czas rewizji i poprawy konstytucji co lat dwadzieścia pięć oznaczamy, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordinaryjnym podług osobnego o nim prawa opisu.

VII. Król, władza wykonawcza

Zaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stac nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania należy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu nieszczęściami napelnilo Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi Polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą, oraz wybierania urzędników do magistratur, władze najwyższego wykonywania praw królowi w radzie jego oddajemy, która to rada Straży Praw zwac się będzie.

Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle jest obowiązana. Tam czynna z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur, moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej reku zostawiamy.

Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakimkolwiek imieniem nakładac, długów publicznych zaciągac, rozkładu dochodów skarbowych przez Sejm zrobionego odmieniac, wojny wydawac, pokoju ani traktatu i zadnego aktu dyplomatycznego definitive [20] zawierac. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacje oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiac, o których najbliższemu Zgromadzeniu sejmowemu doniesć winna.

Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewioi, periodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi polskiej, i zamknięcie na zawsze drogi wpływowi mocarstw zagranicznych, pamięć świętości i szczęścia Ojczyzny naszej za czasów familii ciągle panujących, potrzeba odwrócenia od ambicji tronu obcych, i możliwych Polaków zwrocenia do jednomysłnego wolności narodowej pielegnowania, wskazały roztropności naszej oddanie tronu Polskiego prawem następstwa. Stanowimy przeto, iż po zyciu, jakiego nam dobroć Boska pozwoli, elektor dzisiejszy saski w Polszcze królowac będzie.

Dynastia przyszłych królów Polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora Saskiego, którego sukcesorom de lumbis z płci męskiej tron polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następowac ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor Saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy maż przez elektora, za zgodą Stanów zgromadzonych corce jego dobrany zaczynac ma linię następstwa płci męskiej do tronu Polskiego. Dla czego Marie Auguste Nepomucene, córke elektora, za infantkę deklarujemy, zachowując przy narodzie prawo, zadnej preskrypcji podpadac nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu, po wygasnięciu pierwszego.

Każdy król, wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi, na zachowanie konstytucji niniejszej, na pacta conventa, które ułożone będą dzisiejszym elektorem Saskim, jako przeznaczonym do tronu, i które tak jak dawne wiazac go będą.

Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego; nic sam przez się nie czyniac, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może; nie samowładca, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody tak jak będą w paktach konwentach opisane i prerogatywy trónowi właściwe, niniejsza konstytucja dla przyszłego elekta zawarowane, tknietami być nie będą mogły.

Wszystkie acta publiczne, trybunały, sady, magistratury, monety, stemple pod królewskim isć powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie ius agratiandi na śmierć wskazanych,

procz in criminibus status. Do krola rozrzadzenie najwyzsze silami zbrojnymi krajowymi w czasie wojny i nominowanie komendantow wojska nalezec bedzie, z wolna atoli ich odmiana za wola narodu. Patentowac oficerow i mianowac urzedniki podlug prawa nizszego opisu, nominowac biskupow i senatorow podlug opisu tegoz prawa, oraz ministrow jako urzednikow pierwszych wladzy wykonawczej, jego bedzie obowiazkiem.

Straz, czyli rada krolewska, do dozoru, calosci i egzekucyi praw krolowi dodana, skladac sie bedzie: 1-mo z prymasa, jako glowy duchowienstwa polskiego i jako prezesa Komisji Edukacyjnej, mogacego byc wyreczonym w Strazy przez pierwszego ex ordine [27] biskupa, ktorzy rezolucyi podpisowac nie moga; 2-do z pieciu ministrow, to jest ministra policji, ministra pieczeci, ministra belli [28], ministra skarbu, ministra pieczeci do spraw zagranicznych; 3-tio z dwoch sekretarzy, z ktorych jeden protokol Strazy, drugi protokol spraw zagranicznych trzymac beda, obydwu bez votum decydujacego.

Nastepca tronu, z maloletnoscii wyszedlszy i przysiege na konstytucje wykonawszy, na wszystkich Strazy posiedzeniach, lecz bez glasu przytomnym byc moze.

Marszalek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzic bedzie w liczbe zasiadajacych w Strazy, bez wdawania sie w jej rezolucje, jedynie dla zwolania Sejmu gotowegow takim zdarzeniu: gdyby on uznal w przypadkach, koniecznego zwolania Sejmu gotowego wymagajacych rzetelna potrzebe, a krol go zwolac wzbrania sie; tedy tenze marszalek do poslow i senatorow wydac powinien listy okolne, zwolujac onych na sejm gotowy i powody zwolania tego wyrazajac.

Przypadki zas do koniecznego zwolania sejmu sa tylko nastepujace: 1-mo w gwałtownej potrzebie do prawa narodu sciagajacej sie, a szczegolniej w przypadku wojny osciennej, 2-do w przypadku wewnetrznego zamieszania grozacego rewolucya kraju lub kolizja miedzy magistraturami, 3-tio w widocznym powszechnego glodu niebezpieczenstwie; 4-to w osierocalym stanie Ojczyzny przez smierc krola lub w niebezpiecznej jego chorobie. Wszystkie rezolucje w Strazy roztrzasane beda przez sklad wyzej wspomniony, decyzja krolewska po wysluchanych wszystkich zdaniach przewazac powinna, aby jedna byla w wykonaniu prawa wola. Przeto kazda ze Strazy rezolucya pod imieniem krolewskim i z podpisem reki jego wychodzic bedzie. Powinna jednak byc podpisana takze przez jednego z ministrow zasiadajacych w Strazy, i tak podpisana do posluszenstwa wiazac bedzie, i dopelniona byc ma przez komisje lub przez jakiegokolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczegolnie materiach, ktore wyraznie niniejszem prawem wylaczone nie sa. W przypadku, gdyby zaden z ministrow zasiadajacych decyzji podpisac nie chcial, krol odstapi od tej decyzji, a gdyby przy niej upieral sie, marszalek sejmowy, w tym przypadku, upraszac bedzie o zwolanie sejmu gotowego, i jezeli krol opozniac bedzie zwolanie, marszalek to wykonac powinien.

Jako nominowanie wszystkich ministrow, tak i wezwanie z nich jednego od kazdego administracyi wydzialu do rady swojej, czyli Strazy krola jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w Strazy na lat dwa bedzie z wolnym onego nadal przez krola potwierdzeniem. Ministrowie do Strazy wezwani w komisjach zasiadac nie maja.

W przypadku zas, gdyby wiekszosc dwoch trzecich czesci wotow sekretnych obydwuch Izb zlaczonych na Sejmie ministra badz w Strazy, badz w urzedzie odmiany zadala, krol natychmiast na jego miejsce innego nominowac powinien.

Chcac, aby Straz Praw narodowych obowiazana byla do scislej odpowiedzi Narodowi za wszelkie onych przestepstwa, stanowimy, iz gdy ministrowie beda oskarzeni przez deputacje, do egzaminowania ich czynnoscii wyznaczona, o przestepstwo prawa, odpowiadac maja z osob i majatkow swoich. W wszelkich takowych oskarzeniach Stany zgromadzone prosta wiekszoscia wotow Izb zlaczonych odeslac obwinionych ministrow maja do sadow sejmowych po sprawiedliwe i wyrownajace przestepstwu ich ukaranie, lub przy dowiedzonej niewinnosci od sprawy i kary uwolnienie.

Dla porzadnego wladzy wykonawczej dopelnienia, ustanawiamy oddzielne komisje, majace zwiazek ze Straza i obowiazane do posluszenstwa tejze Strazy. Komisarze do nich wybierani beda przez sejm dla sprawowania urzedow swoich w przeciagu czasu prawem opisanego. Komisje te sa: 1-mo Edukacji; 2-do Policji; 3-tio Wojska; 4-to Skarbu.

Komisje porzadkowe wojewodzkie, na tym sejmie ustanowione, rownie do dozoru Strazy nalezace, odbierac beda rozkazy przez wyzej wspomniane posrednicze Komisje, respective co do obiektow kazdej z nich wladzy i obowiazkow.

VIII. Władza sadownicza

Władza sadownicza nie moze byc wykonywana ani przez wladze prawodawcza, ani przez krola, lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zas byc tak do miejsc przywiazana, zeby kazdy czlowiek bliska dla siebie znalazl sprawiedliwosc, zeby przestepny widzial wszedzie grozna nad soba reke krajowego rządu.

1-mo Ustanawiamy przeto sady pierwszej instancji dla kazdego wojewodztwa, ziemi i powiatu, do ktorych sedziowie wybierani beda na sejmikach. Sady pierwszej instancji beda zawsze gotowe i czuwajace na oddanie sprawiedliwosci tym, ktorzy jej potrzebuja. Od tych sadow isc bedzie apelacja na trybunaly glowne, dla kazdej prowincyi byc majace, zlozone rowniez z osob na sejmikach wybranych. I te sady tak pierwszej, jako i ostatniej instancji, beda sadami

ziemianskimi dla szlachty i wszystkich właścicieli ziemskich z kimkolwiek, in causis iuris de facti.

2-do Jurysdykcje zas sadowe wszystkim miastom podlug prawa Sejmu terazniejszego O miastach wolnych Krolewskich, zabezpieczamy.

3-tio Sady referendarskie dla kazdej prowincyi osobne, miec chcemy w sprawach wloscian wolnych dawnymi prawami sadowi temu poddanych.

4-to Sady zadworne, asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy.

5-to Komisje wykonawcze beda mialy sady w sprawach, do swej administracji nalezacych.

6-to Oprocz sadow w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanow, bedzie sad najwyzszy, sejmowy zwany, do ktorego przy otwarciu kazdego sejmu wybrane beda osoby. Do tego sadu nalezec beda wystepki przeciwko narodowi i krolowi, czyli crimina status. Nowy codex praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez Sejm osoby spisac rozkazujemy.

IX. Regencja

Straz bedzie oraz regencja, majac na czele krolowa albo w jej nieprzytomnosci prymasa.

W tych trzech tylko przypadkach miejsce miec moze regencja:

1-mo w czasie maloletnosci krola;

2-do w czasie niemocy trwale pomieszanie zmyslow sprawujacej;

3-tio w przypadku, gdyby krol byl wziety na wojnie.

Maloletnosc trwac tylko bedzie do lat 18 zupełnych; a niemoc wzgledem trwalego pomieszanja zmyslow deklarowana byc nie moze, tylko przez Sejm gotowy wiekzoscia wotow trzech czesci przeciwko czwartej Izb zlaczonych. W tych przeto trzech przypadkach prymas korony polskiej sejm natychmiast zwolac powinien, a gdyby prymas te powinncosc zwloczyl, marszalek sejmowy listy okolne do poslow i senatorow wyda. Sejm gotowy urzadzi kolej zasiadania ministrow w regencji i krolowe do zastapienia Krola w obowiazkach jego umocuje. A gdy krol w pierwszym przypadku z maloletnosci wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powroci, regencja rachunek z czynnosci swoich oddac mu powinna i odpowiadac narodowi za czas swego urzedowania tak, jak jest przepisano o Strazy, na kazdym ordynaryjnym Sejmie, z osob i majatkow swoich.

X. Edukacja dzieci krolewskich

Synowie krolewscy, ktorych do nastepstwa tronu konstytucja przeznaczala, sa pierwszymi dziecmi Ojczyzny, przeto baczncosc o dobre ich wychowanie do narodu nalezy, bez uwloczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rzadu krolewskiego sam Krol z Straza i wyznaczonym od Stanow dozorca edukacyi krolewicow wychowaniem ich zatrudniac sie bedzie. Za rzadu regencyi taz z wspomnionym dozorca edykacye ich powierzona miec sobie bedzie. W obydwóch przypadkach dozorca od Stanow wyznaczony donosic winien na kazdym ordynaryjnym Sejmie o edykacji i postepku krolewicow. Komisji zas edukacyjnej powinncoscia bedzie podac ukklad instrukcji i edukacji synow krolewskich do potwierdzenia sejmowi, a to, aby jednostajne w wychowaniu ich prawidla wpajaly ciagle i wczesnie w umysly przyszlych nastepcow tronu religie, milosc cnoty, Ojczyzny, wolnosci i konstytucji krajowej.

XI. Siła zbrojna narodowa

Narod winien jest sobie samemu obrone od napasci i dla przestrzegania calosci swojej. Wszyscy przeto obywatele sa obroncami calosci i swobod narodowych. Wojsko nic innego nie jest, tylko wyciagnieta sila obronna i porzadna z ogolnej sily narodu. Narod winien wojsku swemu nadgrode i powazanie za to, iz sie poswieca jedynie dla jego obrony.

Wojsko winno narodowi strzezenie granic i spokojnosci powszechnej, slowem winno byc jego najsilniejsza tarcza.

Aby przeznaczenia tego dopelnilo nieomylnie, powinno zostawac ciagle pod posluszenstwem wladzy wykonawczej, stosownie do opisow prawa, powinno wykonac przysiege na wiernosc narodowi i krolowi i na obrone konstytucji narodowej. Uzyte byc wiec wojsko narodowe moze na ogolna kraju obrone, na strzezenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucyi jego nie byl poslusznym.

Sygnatariusze

Stanisław Nalecz Małachowski, referendarz wielki koronny, sejmowy i konfederacji prowincji koronnych marszalek.

Kazimierz książe Sapieha, general artylerii litewskiej, marszałek konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Józef Korwin Kossakowski, biskup inflancki i kurlandzki, następca koaudiutor biskupstwa wileńskiego, jako deputowany.

Antoni książe Jabłonowski, kasztelan krakowski, deputat z Senatu Małej Polski.

Symeon Kazimierz Szydłowski, kasztelan zarnowski, deputowany z Senatu prowincji małopolskiej.

Franciszek Antoni na Kwilczu Kwilecki, kasztelan kaliski, deputowany do konstytucji z Senatu z prowincji wielkopolskiej.

Kazimierz Konstanty Plater, kasztelan generała trockiego, deputowany do konstytucji z Senatu Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Walerian Stroynowski, podkomorzy buski, poseł wołyński, z Małopolski deputat do konstytucji.

Stanisław Kostka Potocki, poseł lubelski, deputowany do konstytucji z prowincji małopolskiej.

Jan Nepomucen Zboński, poseł ziemi dobrzyńskiej, deputowany do konstytucji z prowincji wielkopolskiej.

Tomasz Nowowiejski, lowczy i poseł ziemi wyszogrodzkiej, deputowany do konstytucji.

Józef Radzicki, podkomorzy i poseł ziemi zakroczymskiej, deputowany do konstytucji z prowincji wielkopolskiej.

Józef Zabiełło, poseł z Księstwa Zmudzkiego, deputowany do konstytucji.

Jacek Puttkamer, poseł województwa minskiego, deputowany do konstytucji z prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego.